

Οι άνθρωποι της Κρήτης, μέσα από τα έργα των Κονδυλάκη και Καζαντζάκη

Του ΛΕΩΝΙΔΑ ΒΕΓΛΙΡΗ, δασκάλου *

Πώς είδαν τους ανθρώπους της Κρήτης οι συγγραφείς της, τα ηρωικά και μαρτυρικά εκείνα χρόνια, που πάλευαν για τη λευτεριά. Βοσκοί και γεωργοί ήσαν οι Κρητικοί τα χρόνια εκείνα, λίγα τα γράμματά τους, μα ένα ήξεραν καλά. Να μη σκύδουν κεφάλι και ν' αγωνίζονται.

Γέννημα θρέμμα της Κρήτης ο συγγραφέας του «Πατούχα» **Ιωάννης Κονδυλάκης**, όχι μόνο έζησε κι έγραψε για την Κρήτη και τους Κρητικούς.

Και όσο σε κανένα άλλο σύγχρονο συγγραφέα, θα δούμε την Κρήτη και τους κατοίκους της, κατά το δεύτερο ήμισυ του προπερασμένου αιώνα, να ζωγραφίζονται εις το έργο του.

Η περίοδος μεταξύ της Επανάστασης του 1866 και της καθόδου του Πρίγκιπα Γεωργίου το 1898, ήταν μια ζωπικότατη περίοδος, για τη μαγική γη και το έθνος μας.

Βρίσκει έτσι την ευκαιρία ο συγγραφέας, ν' αποδώσει την ουσία της κρητικής ζωής, του ηρωισμού και της φυλετικής υπεροχής του, περιστρεφόμενος γύρω από την ιστορία και τις αναμνήσεις της εποχής.

Η πνευματική συγγένεια του Κονδυλάκη και της Κρήτης, καταφαίνεται από το ίδιο του το έργο.

Το Κρητικόπουλο ανατρέφεται με το όνειρο του όπλου.

Η κατοχή του, ταυτίζεται με την ανδροποίησή του, είναι η εισοδός

του στα άγια των αγίων της κοινωνικής καθιέρωσης.

Όταν μελετήσει κανείς πώς αντίκρισε το ζήτημα του «κρητικού τουφεκιού» ο Κονδυλάκης, θα καταλάβει πόσο βαθιά είχαν εισδύσει ο λογοτέχνης στο καλύτερο μέρος του εαυτού μας.

Στο διήγημα «**Σκούρα**», δυο συντέκνοι μαλώνουν για ένα όπλο που διεκδικούν κι οι δύο.

Το φορτίο των όπλων έχει φτάσει στη Σούγια Σελίνου, από τη Σύρο, οι συντέκνοι είναι οπλισμένοι με παλαιού συστήματος όπλα, θέλουν να τ' αντικαταστήσουν με νεώτερου τύπου.

Οι αρχηγοί Γιάνναρης και Κριάρης, τους ξεχωρίζουν αλλ' αυτοί πια δεν ξαναμιλούν μεταξύ τους.

Όταν με την πάροδο των ημερών ευρέθηκαν και οι δύο στη μάχη των Μπουτσουναριών κι ο ένας εκινδύνευσε να φονευθεί από τους Αλβανούς, ο άλλος τον εγγλύτωσε λημονώντας τη φιλονικία, για το τουφέκι.

- Από σήμερα και πέρα, σύντεκνε Σήφη, του λέγει, είμαστε αδελφοί.

- Και σήμερα, και πάντα, σύντεκνε του απαντά ο άλλος - Χριστιανοί δεν είμαστε;

Η τελευταία αυτή κατακλείδα, χαρακτηρίζει την ψυχική ανωτερότητα του Κρητικού, που η θρησκεία τον ενώνει και εις την ώρα του κινδύνου τον εξυπνώνει, ώστε ν' αποβαίνει ο σωτήρας του ίδιου του προσωπικού του εχθρού.

Οι άνθρωποι εις τον «**Πατούχα**» χωρίς να χάνουν τίποτα από την προσωπικότητά του καθέναν, τα καταφέρνουν ν' αντιπροσωπεύουν την Κρήτη όλη. Καθένας μας αναγνωρίζει το δικό του χωριό, και τους δικούς του οικείους.

Όλο το διβλίο αποπνέει τον πόθο για την ελευθερία και την Ένωση.

Ο τεραστίων διαστάσεων νέος, ο Μανώλης ο βοσκός, ζει μακριά από τους ανθρώπους και μην έχοντας ανάγκην επικοινωνίας με άλλους, έως ότου το ερωτικό ένστικτον τον δέσει κυριολεκτικά με τη ζωή, αρνείται να κατεβεί να κοινωνήσει στην εκκλησία.

Καμιά προσπάθεια και κανένα επιχείρημα δεν τον πείθουν, περί του αντιθέτου, έως ότου του λέγουν:

«Αν δεν πας να μεταλάβεις, θα γενείς Τούρκος!»

Ο φυλετικά ανώτερος άνθρωπος ξυπνά στον αγρόματο και αδιάπλαστο Πατούχα.

Κι έτσι μόνο κατεβαίνει από τα δυνά, να κοινωνήσει, γιατί δεν θέλει αυτός να γίνει Τούρκος!

Ο ίδιος ο Μανώλης, ο Πατούχας αργότερα, όταν οι Τούρκοι της Βιάνου αποπειρώνται να λάβουν μέρος στον χορό των Χριστιανών και δεν υποχωρούν περί του ατόπου, με μια καθέκλα κατασκοτώνει μερικούς:

Έχει ξυπνήσει μέσα στις φλέβες του βοσκού, ο έμφυτος πατριωτισμός του Κρητικού.

Το παρακάτω περιστατικό χαρακτηρίζει το γνήσιο πνεύμα της ανεξικακίας και του αληθινού σατιρικού που έλαβε ο Κονδυλάκης απέναντι της ζωής.

Ο Κερίμ Αγάς, τον καιρό της γενιτσαριάς, αναγκάζει τον εύπορο χριστιανό του Μοδίου Αλεφούζο να φύγει από το χωριό, επειδή τόλμησε ν' αναθρέψει μέσα σ' ένα τουρκοχώρι χοίρους, πράγμα εντελώς απαγορευμένο κι αποτρόπαιο στους Οθωμανούς.

Ο γιος του Αλεφούζου, Σταμάτης, μετά την Επανάσταση του 1878, κατορθώνει κι εξαγοράζει τα κτήματα του πατέρα του, και γυρίζει στο Μόδι, όπου η γενιτσαριά πλέον δεν έχει πέραση.

Κι ο Κερίμ είναι πεθαμένος κι ο γιος του Αρίφ ασχολείται περισσότερο με το να πουλεί κτήματα και να διασκεδάει στα Χανιά, παρά να συγγραφέι τα κεκτημένα.

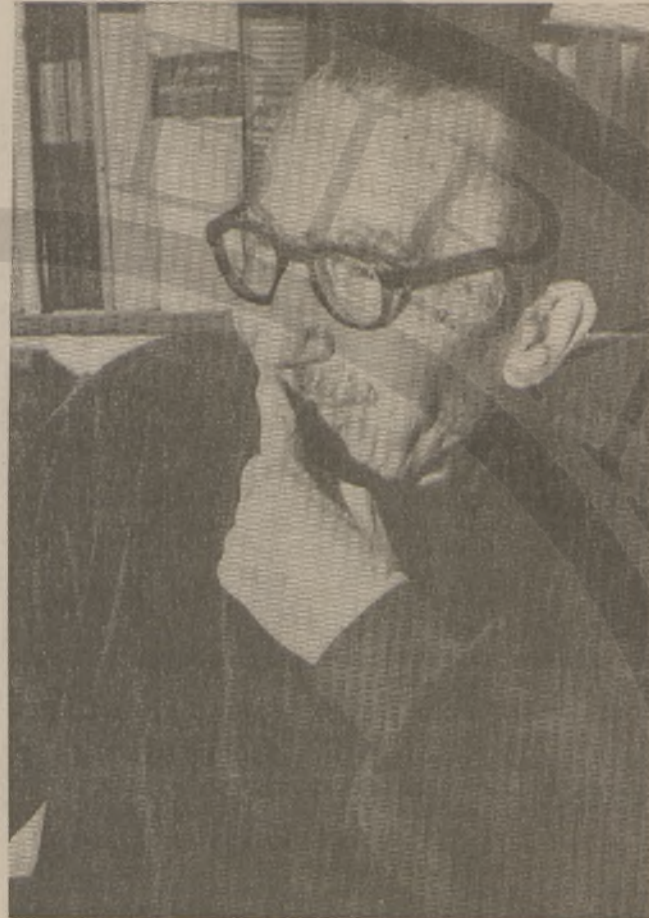
Ο Σταμάτης, ήρθε η ώρα να εκδικηθεί:

Εγκαθιστά στο σπίτι του μια γουρουνά με έξι γουρουνόπουλα, τα αφήνει όλα να τριγυρίζουν στους δρόμους και ενθαρρύνει τους χωριανούς του Ρωμούς, να γεμίσουν το χωριό από το απαγορευμένο είδος, να το **ρωμέψουν**.

Τα Χριστούγεννα σφάζει δυο γουρουνόπουλα, προστά στην πόρτα του αγά, για την κατακλείδα:

«Πάντοτε δε είχε την ιδέα (ο Σταμάτης) ότι, μεθ' όλην την απάθειαν την οποίαν εδείκνυσεν ο Αρίφης, ενδομύχως έσκαζε.

Δεν ήτο και μικρό να σφάζει δύο χοίρους μπρος στην πόρτα του α-

γά!

Αλλά μετά τινος ημέρας, ο Αρίφης, επιστρέφω από τα Χανιά, εσταμάτησε έφιππος προ της θύρας του Σταμάτη.

- Καλησπέρα γείτονα, είπε προς τον εμφανισθέντα Σταμάτην.

Φέρε κρασί να με κεράσεις. Είμαι στα κέφια μου απόψε.

Ο Σταμάτης εκινήθη για να φέρει το κρασί, αλλ' ο Αρίφης τον εσταμάτησε.

- Κι ένα καλό μεζέ.

Έπειτα έσκυψεν εκ του εφιπίου και είπε χαμηλοφώνως:

- Ένα κομμάτι... λουκάνικο!».

Στο διήγημα «**Η Καμπάνα**» αναφέρονται τα παρακάτω:

«Ο Μεχμέτ Αλής της Αιγύπτου, ο οποίος είχε τότε υπό την κυριαρχίαν του την Κρήτην, περιόρισεν ολίγον τους Τούρκους και έδωσε κάποια άνεση εις τους Χριστιανούς. Ούτοι δε επωφελήθησαν την ενθάρρυνσιν εκείνην, πρωτίστως διά ν' αναστηλώσουν τους κώδωνας, εις τους ναούς των, οι οποίοι είχαν καταρθεί άμα οι Τούρκοι κατέλαβαν την Κρήτην και αντικατεστάθησαν με ξύλινα σήμαντρα.

Τότε ο πατέρας του Παπαδογιάννη εφρόντισεν να προμηθευθεί διά την εκκλησίαν του, εις δερμένον σήμαντρο, έως ού αγορασθεί καμπάνα.

Αλλ' ένα δειλινό, ενώ εκάλει δι' αυτού εις τον εσπερινόν, διέβαινεν ο

Φέζος και εφάναξε:

- Είντα το κτυπάς μωρέ τραγόπαπα αυτό να το σιδερίκο;

- Έχομε την άδεια του Μουσταφά πασά και του ζαμπίτη, απάντησε ο παπάς.

Μα τη δική μου την άδεια μωρέ δεν την πήρες. Και με τους τελευταίους λόγους όρμησε κατά του παπά και τον εμαχαίρωσε και ο παπάς εκινδύνευσε ν' αποθάνει.

Ο γιος του ο Παπαδογιάννης τα εγνώριζεν όλα αυτά και εμίσει τους Τούρκους, ως τους μισούμεν, όλοι, αλλά ιδιαίτερα ένπνευ εκδίκησην, κατά του νιού του γενιτσαριού.

Και όταν το 1857 ηγοράσθη το πρώτον καμπάνα και εκρεμάσθη εις τον Άγιον Γεώργιον, ο Παπαδογιάννης, έφηδος τότε, έχυσε δάκρυα χαράς μετά των άλλων Χριστιανών του χωριού.

Εις τους χαρμοσύνους του κώδωνος εκείνου, ήκουσε την αγαλλίασιν και την εκδίκησην των αποθανόντων εις την δουλείαν και τας μεγάλας ελπίδας των επίζώντων».

Ας ακούσουμε όμως, και της Κρήτης του μεγάλου το **Νίκο Καζαντζάκη** να μας διηγηθεί:

Όταν άρχισα, τώρα στα γεράματα, να γράφω τον καπετάν Μιχάλη, ο κρυφός σκοπός μου ήταν τούτος: να σώσω, ντύνοτας με λέξεις, το όραμα του κόσμου, όπως το δημιούργησαν τα παιδικά μου μάτια.

Κι όταν λέω το όραμα του κόσμου, θέλω να πω το όραμα της Κρήτης. Δεν ξέρω τι γίνονταν, την εποχή εκείνη, στ' άλλα παιδιά της λευτερωμένης Ελλάδας· μα τα παιδιά της Κρήτης ανέπνεαν έναν αέρα τραγικό, στα ηρωικά και μαρτυρικά χρόνια του καπετάν Μιχάλη, όταν οι Τούρκοι πατούσαν ακόμα τα χώματά μας και συνάμα άρχιζαν ν' ακούγονται να ζυγώνουν τα αιματωμένα φτερά της λευτεριάς.

Να πώς περιγράφει τον βουνίσιο άνθρωπο της εποχής ο Καζαντζάκης:

Κάθε φορά που πρόβαινε ένας βουνίσιος Κρητικός στο κατώφλι του μπαρμπέρικου τού, ο Συριανός τινάζονταν απάνω και τον κοίταζε με τρόμο.

Από πού να βάλει χειρικό;

Μήνες θάχε τούτος να ξουριστεί και να πλυθεί, χρόνια να κόψει τα μαλλιά του.

Τίναζε τις πετούστες, έπιανε τα ψαλίδια, στρουφογύριζε κύκλο από την καρέκλα, όπου κάθονταν ο Κρητικός και καμάρωνε τη μούρη του στον καθρέφτη, σαν μπροσταρόκρος του φαίνονταν, ο καταπληκτικός ετούτος πελάτης, σαν τον Άι Μάμα, τον αρχιτσέλιγγα, που κάποτε ο σιορ Παρασκευάς τον είχα δεί σ' ένα κόμισμα κι ήταν όλο τρίχα, οκάδες γένια, μουστάκια και μαλλιά, που δέκα μπαρμπέρηδες δε θα τον έκαναν ζάφτι.

Ένας παλιός καπετάνιος έδλεπε τα πράγματα με τον δικό του τρόπο:

«Ο Στεφανής, παλιός καπετάνιος, μια οβίδα του τουρκικού βαποριού που τον βούλιαξε, τούχε τσακίσει το γόνατο.

Κι από τότε πια, κατχυποούσε το μπαστούνι του στη στεριά, και τριγυρίζει κούτσα - κούτσα τα λιμανιώτικα.

Είχε δύο μπαστούνια το ένα ίσιο λαμπάδα και το κρατούσε όταν τα πράματα της Κρήτης πήγαιναν καλώς. Κι ένα χοντρό στραβοράβδι, όταν στράβωναν τα πράματα κι ο αγέρας μύριζε μπαρούτι.

Ένας Τούρκος μπέης, εξομολογείται για τον Καπετάν Μιχάλη:

Ο Νουρήμπεης γυρισμένος όπως ήταν, κοίταζε πλάι του τον Ρωμίό και τα μάτια του γέμιζαν παλικάρι. «Τι άντρας συλλογίζονταν, τι περη-

Ιστορία

φάνια, τι λεβεντιά! Δε λέει ποτέ λόγο περίσσιο, δεν καυκιάται, δεν τα βάζει με παρακατιανούς, δεν είναι μπαμπέσης.

Δεν προσκυνάει μήτε το χάρο...

Χαράς τον άνθρωπο πούχει τέτοιον οχτρό.

Κι η κυρά Κατερίνα, γυναίκα του καπετάν Μιχάλη, κουνούσε το κεφάλι της αμίλητη.

Όλη της τη ζωή στο σπίτι του κυρού της, στο σπίτι του αντρούς της, την πέρασε μέσα στ' άρματα.

Όταν ήταν ακόμη αγύπαντρη, στον σηκωμό του '66, ζώστηκε κι αυτή φισεκλίκι, πήρε κι αυτή το τουφέκι και πολέμησε να μην πατήσει Τούρκος το χωριό τους.

Κοριτσόπουλο ακόμα, σε μιαν άλλη Επανάσταση, έσκιζε παλιά κιτάπια, που τους έφεραν οι καλόγεροι από τα μοναστήρια, και τύλιγε με άλλα κοριτσόπουλα φισέκια.

Ένα περιστατικό που μπορεί να επαναληφθεί και σήμερα:

Δεν ήταν ο γαμπρός από τα καστρινά· γονοκρατιότητα πέρα από τα Σφακιά, μάχε φύγει τώρα και τρία χρόνια, και δε βολούσε πια να ξαναγυρίσει στα βουνά του.

Ο κύρης του μαθές πεθαίνοντας, αφήκε στους δυο γιους ένα κοπάδι πρόβατα.

Τ' αδέρφια μάλωσαν στη μοιρασιά, ποιος θα πάρει το βαρδάτο μπροσταρόκριο.

Τον έβαλαν το λοιπόν στη μέση του αλωνιού, να παλέψουν κι όποιος βάλει τον άλλο κάτω δικός του.

Μα στο πάλεμα πάνω, έβρασε το αίμα τους, ξέχασαν πως ήταν αδέρφια, έσυραν τα μαχαίρια, και τούτος ο Καγιαμπής σκότωσε τον αδερφό του.

Παράτησε ευτύς κοπάδι και προσταρόκριο, πήρε τα μάτια του κι έφυ-

γε, ξέπεσε στο Μεγάλο Κάστρο.

Πώς έβλεπαν τον Αγίο τους οι Καστρινοί:

Ο λεβεντόγερος προστάτης του Μεγάλου Κάστρου, ο Άι Μηνάς, έκανε κι απόψε τη βόλτα του.

Κάθε μεσάνυχτα, την ώρα που 'ναι χαμένη στον ύπνο η Πολτεία, ο Άι Μηνάς κατεβαίνει αθόρυβα από το κόνισμά του, παίρνει οβάρνα τα μουράγια, διαβαίνει στις ρωμαίικες γειτονιές, αν έχουν ξεχάσει καμιά πόρτα ανοιχτή τη σφαλνάει, αν κανείς χριστιανός είναι άρρωστος κι είναι φωτισμένο το παραθύρι του, στέκεται και παρακαλάει το Θεό να τον γιάνει.

Μάτι ανθρώπου δεν έχει τη δύναμη να τον δει, μονάχα τα σκυλιά κουνούν τις ουρές τους, κι απ' τους ανθρώπους δυο μονάχα σε ολάκερη την πολιτεία: Ο Μπαρμπαγιάννης ετούτος κι η Εφεντίνα.

Κι άμα τελέψει τη βόλτα του, χαράματα πια, γυρίζει πάλι στο κόνισμά του και κανένας δεν θα καταλάβαινε τι μυστήρια γίνονται την πάσα νύχτα, αν δεν έβρισκε ο καντηλανάφτης ο Μούρτζουφλος, το πρωί που πάει να συγγυρίσει την εκκλησία, το άλογο του Άι Μηνά ιδρωμένο.

Ο γέρο Σήφακας μαθαίνει τον εγγονό του.

Έλα να σε μάθω εγώ σημάδι, Θρασάκι μου, είπε ο παλπούς. Αντρίστικο παιγνίδι. Φέρε τη λαζαρίνα.

-Να τη! είπε όλη μέρα χτες την καθαρίζα. Της έβαλα μπαρούτι και την άναψα, τη λάδωσα, τη γυάλισα, λάμπει.

-Έχε την ευκή μου. Εσύ θα γίνεις πιο καλός κι από τον κύρη σου. Τι μου γουρλώνεις τα μάτια; Έτσι πρέπει μαθές. Αλίμονο αν ο γιος δε βγει καλύτερος από το γονιό

του. Ο κόσμος θα χάνου- νταν.

Έβαλε τη χερουκλα του απάνω από το κεφάλι του εγγονού:

-Να μας ξεπεράσεις όλους εγγονέ είπε. Εμείς οι Κρητικοί πρέπει να ξέρεις δεν είμαστε σαν τους άλλους ανθρώπους, έχουμε δουλεία διπλή.

Στον αποδέλοιπο κόσμο, είσαι δοσικός; Δεν έχεις το νου σου παρά στα πρόβατα· είσαι ζευγάς; Στα βόδια, στη δροχή, στα σπαρμένα· είσαι έμπορος; στιςπραμάτιες· μα ο Κρητικός, έχει στο νου του και την Κρήτη!

-Ο Κρητικός έχει και την Κρήτη, μαθές, είπε πάλι.

Κι αυτή 'ναι μεγάλος μπελάς.

Πρόβατα, καρπό,πραμάτιες, όλα σου τα κάνει η βλοημένη πάστρα· και χαλάλι της· μα την ψυχή που θα παραδώσω στο Θεό, το αξίζει.

Τι κάθομαι και λέω; Και τη ζωή σου ακόμα την παρακαλεις να σου πάρει, και την παίρνει κι εσύ χαίρεσαι. Είναι μεγάλος μπελάς σου λέω, και να το κατέχεις.

Το μυστικό του γέρο:

Παλπούς και εγγονός κάθισαν στο κατώφλι της εξώπορτας:

- Σήμερα, Θρασάκι, είπε ο γέρος, δε θα με μαλώσεις. Κατέχω το μάθημά μου νεράκι. Κοίτα εδώ!

Είπε κι έδειξε με περηφάνια, την πλάκα γεμάτη κεφαλαία.

- Όλη η αλφαβήτα! Έκαμε καμαρώνοντας, από το Άλφα ως το Ωμέγα.

- Μπράβο παλπού, σου δάξω σήμερα δέκα! Πώς τα κατάφερες έτσι ξαφνικά;

- Δε με παίρνει πια ο καιρός, Θρασάκι μου, το πάτησα πείσμα. Και τώρα ήρθε η ώρα, άκου το μυστικό μου. Ξέρεις γιατί ήθελα, τώρα στα γεράματα, να μάθω γράμματα;

Για να διαβάξω, θαρ-

ρείς; Δε βαριέσαι! Εκατό χρόνων που είμαι, όλα τα ξέρω και τίποτα δεν ξέρω. Άλλος ήταν ο σκοπός μου.

- Άλλος; Ποιος, παλπού;

- Να μου μάθεις να γράφω, ένα πράμα ένα μονάχα, να μην πεθάνω πριν το μάθω.

- Ποιο πράμα;

- Να, μιαν κρητικιά κουνέντα:

Βάλε το χεράκι σου απάνω από το χέρι μου, οδήγησέ το. Μάθε το να γράφει, τα τρία ετούτα λόγια:

«Ελευθερία ή Θάνατος».

-Α, αυτό λοιπόν! Τώρα το κατάλαβα!

- Ακόμη δεν κατάλαβες, μην διάζεσαι και θα δεις. Μα πιάσε, οδήγησε το κοντήλι μου.

Το Θρασάκι, έπιασε και με τα δυο του χέρια το ξυλιασμένο, καταροζιασμένο χέρι του παλπού κι άρχισε να οδηγεί σιγά υπομονετικά, και να χαράζει απάνω στην πλάκα, με χοντρά γράμματα κεφαλαία:

**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ
Ή ΘΑΝΑΤΟΣ**

Κυρίες και κύριοι:

Μαζευτήκαμε εδώ, στον όμορφο τούτο τόπο, όπου αιώνες τώρα, χτυπά η καρδιά της Κρήτης ολοζώντανη, ορθή κι ασάλευτη σαν τα βουνά. Για να τιμήσουμε τον ήρωα βοσκό της Κρήτης. Ν' αφρονκαστούμε στη δροσιά του πρωινού αγέρα, τ' αντιδούισμα από τις μπαταρίες των γενναίων εκείνων, που έβαλαν το στήθος μπροστά, για να κρατηθεί τούτος ο τόπος λύτερος. Γιατί το αξίζει.

Σας ευχαριστώ

*** Ομιλία που έγινε στην εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στον Ομαλό, αφιερωμένη στον Βοσκό της Κρήτης.**